

W. F. V. Vanthoor, *De Nederlandsche Bank 1814-1998. Van Amsterdamse kredietinstelling naar Europese stelselbank* (Amsterdam: Boom, 2004, 399 blz., €29,50, ISBN 90 5352 982 9).

'De Nederlandsche Bank is vervelend maar onmisbaar' (212) vond E. van Lennep, thesaurier-generaal bij het ministerie van financiën van 1951 tot 1969. Het eerstgenoemde lijkt vanuit historisch perspectief niet bepaald het geval te zijn. De centrale bank (DNB) heeft dan ook in de loop der tijden de nodige aandacht besteed aan haar geschiedenis. Dit gebeurde op uiteenlopende en grondige wijze door A. M. de Jong, Joh. de Vries en M. M. G. Fase voor de jaren 1814-1973 en op een vlotte manier door J. L. de Jager tot 1989. De overgang van de gulden naar de euro vormde een passende reden om het grote verhaal in één deel te doen samenvatten.

In de hoofdstukken 1 en 2 vat Vanthoor het lijvige oeuvre van De Jong samen. Koning Willem I liet de Nederlandsche Bank in 1814 oprichten 'om den Koophandel, als den zenuw van dezen Staat, op te beuren uit het verval.' (20) De uitgifte van bankbiljetten vormde hiertoe de meest in het oog lopende activiteit. De kredietoperaties beperkten zich in de eerste decennia in wezen tot Amsterdam en omgeving. Rond 1850 begaf de Bank zich door haar nieuwe politiek van vaste aan- en verkoopprijzen van zilver met succes op het terrein van de monetaire politiek. Toen ons land ruim twintig jaar nadien door internationale verwickelingen tegen veler zin de zilveren standaard dreigde te moeten opgeven, bracht de expertise van president W. C. Mees uitkomst met de invoering van de zogenaamde hinkende gouden standaard. In diezelfde periode ontwikkelde de Nederlandsche Bank zich ook buiten Amsterdam tot een allerminst te verwaarlozen handelsbank.

Hieraan kwam een einde in het bewogen tijdvak 1914-1948, dat de auteur in hoofdstuk 3 behandelt en dat gebaseerd is op het levendige relaas van De Vries. De rol van DNB als instelling ten behoeve van het algemeen belang was toen al evident, zodat zij bij voorbeeld de helpende hand bood bij handelsbanken die in de jaren 1920 dreigden vast te lopen. Een grote strop leed zij in 1931 door het verlaten van de gouden standaard door Engeland, hetgeen tot haar geharnaste verdediging van dat stelsel voor ons land tot 1936 zal hebben bijgedragen. In de Tweede Wereldoorlog ontving DNB buiten haar schuld een immense portie *Reichsmarken*, die na de bevrijding definitief onbruikbaar werden. De staat was dan ook bereid om het verlies in 1947 over te nemen.

Hoofdstuk 4 gaat over de periode 1948-1973, die Fase op deskundige maar nogal technische wijze voor zijn rekening had genomen. Vanthoor gaat daarin vooral in op de subtiele positie van de inmiddels genaaste DNB als bankinstelling tussen de overheid en het bedrijfsleven en op de dankzij president M. W. Holtrop ontwikkelde monetaire analyse. In het laatste hoofdstuk komen de jaren tot eind 1998 ter sprake. Tot in de jaren 1980 was de verhouding met de overheid herhaaldelijk aan spanningen onderhevig, omdat de regering Den Uyl zich gehinderd voelde door waarschuwingen van president J. Zijlstra. En in 1983 devalueerde de regering Lubbers tot ongenoegen van de centrale bank de gulden ten opzichte van de Duitse mark. Nadien bleek in het kielzog van een algeheel economisch herstel een grote mate van eensgezindheid. Het boek besluit met een nabeschouwing waarin de auteur de geschiedenis nog eens samenvat en nader ingaat op de sinds 1998 bestaande relatie tussen DNB en de Europese Centrale Bank.

Vanthoor is er mijns inziens in geslaagd om zich op een alleszins bevredigende wijze van zijn taak te kwijten. In een voor een breder publiek meestal toegankelijk betoog geeft het boek een compleet beeld van de geschiedenis van DNB en het krachtenveld waarin deze heeft moeten opereren. Verder zijn er nuttige vergelijkingen met de ontwikkeling van soortgelijke instellingen

in het buitenland. Een en ander neemt niet weg dat ik de vertaling van het begrip 'étalon boiteux' in 'hinkende standaard' (69-70) nogal gezocht blijf vinden en 'onvolledige (dubbele) standaard' prefereer. Overigens is de auteur niet geheel nauwkeurig met betrekking tot de Duitse herstelbetalingen. (130 en 135) Het door hem genoemde plan-Young van 1929 was in 1924 voorafgegaan door het plan-Dawes en de slotregeling kwam tot stand in de zomer van 1932, dat wil zeggen vóór de *Machtübernahme* door de nazi's. Verder plaatst Vanthoor de geboorte van de gulden in Florence (in 1252) in de zeventiende eeuw. (322) In het uitgebreide notenapparaat zijn tal van interessante toelichtingen te vinden. Alleen wordt in noot 53 van hoofdstuk 2 ten onrechte de indruk gewekt dat in 1884 de steun van DNB bij de reddingsoperatie van de in grote moeilijkheden geraakte koloniale banken de doorslag zou hebben gegeven. Dit was niet het geval (A. M. de Jong, *Geschiedenis van de Nederlandsche Bank, De Nederlandsche Bank van 1864 tot 1914*, II, 424-429). Over het geheel bezien toch zeker een nuttig werk, al verschilt het in visie op DNB niet van de lijvige boeken waarop het is gebaseerd.

W. L. Korthals Altes

B. Allart, *'De wetenschap heeft 't uitgemaakt'. Wetenschapsbeelden in de Nederlandse publiekstijdschriften 1840-1900* (Dissertatie Utrecht 2003; [Universiteit Utrecht], 2003, xiv + 396 blz., €25,-, ISBN 90 393 3328 9).

Geen eeuw is zo trots geweest op de resultaten van de wetenschap als de negentiende eeuw. Zelfs een conservatief katholiek tijdschrift als *Het Dompertje van den Ouden Valentijn* kon in 1899 bij een terugblik op de verstreken eeuw niet ontkomen aan de conclusie dat de wetenschap het leven veel aangenamer en gemakkelijker had gemaakt. 't Zou ons vreemd voorkomen, als wij driekwart eeuw terug werden gezet en ons weer zouden moeten behelpen met een leven, als toen zelfs door de rijksten en machtigsten werd geleid. ... In huis geen centrale verwarming of vulkachels, geen mooie, heldere spiegelruiten, geen waterleiding, geen rioleering, geen liften, geen gas, geen electriciteit, zelfs geen petroleum. Buitenshuis nauwe straten, hobbelig plaveisel, ellendige verlichting, geen telegraaf, geen telefoon, geen winkels met aantrekkelijke uitstallingen, geen spoorwegen, geen stoomboten; trekschuit en diligence nog in volle glorie ...' Over de voorstelling die het brede publiek zich in de negentiende eeuw van de wetenschap maakte weten we echter nog verrassend weinig. De wetenschapsgeschiedenis van de negentiende eeuw houdt zich nog voornamelijk bezig met de wetenschapsbeoefening zelf en de opvattingen die daarover in geleerde kring leefden; afgezien van wat verspreid tijdschriftenonderzoek (zoals van Aerts over *De Gids*) en wat gericht onderzoek van fameuze kwesties (zoals de evolutietheorie) is de mening van het ruimere publiek nog *terra incognita*. Ondanks de verbreding van de wetenschapsgeschiedenis tot de geschiedenis van de wetenschappelijke cultuur heeft het publieke beeld van de negentiende-eeuwse wetenschap tot dusver amper de aandacht getrokken.

Barbara Allart is de eerste die nu een systematische poging heeft gedaan om een indruk te geven van de 'wetenschapsbeelden' zoals deze leefden in de verschillende levensbeschouwelijke stromingen in het Nederland van de tweede helft van de negentiende eeuw. Wat zij onder 'wetenschapsbeelden' verstaat, is aanvankelijk niet echt duidelijk, maar geleidelijk blijkt dat zij daaronder elke denkbare visie op of opvatting over de wetenschap verstaat: de wetenschap als bron van vermaak, als motor van de vooruitgang, als vijand van de geopenbaarde religie of als hefboom van emancipatie. Om de in de negentiende eeuw gangbare beelden te achterhalen,